

گذری جامعه‌شناسانه بر نقش نماز و مسجد در کاهش آسیب‌های اجتماعی

علی رضا طاهری نیا^۱، فرزانه حسنونند^۲

^۱دانشجوی ارشد پژوهش اجتماعی، دانشکده‌ی علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا

ataherinia57@gmail.com

^۲دبیر آموزش و پرورش شهرستان الشتر، استان لرستان

چکیده

نماز جماعت به عنوان یک اجتماع مذهبی و مسجد به عنوان یک مکان مقدس در طول زمان پذیرای قشرهای مختلف جامعه بوده و همواره نقشی انکارناپذیر در پرورش انسان‌های والا داشته است که در راه حقیقت گام برداشته‌اند و جماعتی از آنان جان خویش را در راه حفظ آن نیز فدا نموده‌اند. این مقاله سعی دارد با نظری اجمالی بر چند نظریه‌ی جامعه‌شناسی مرتبط با آسیب‌های اجتماعی مانند نظریه کنترل، نظریه‌ی تقلید و.. بر نقش مسجد و ارتباطات اجتماعی که در خلال آن رخ می‌دهد در کاهش آسیب‌های اجتماعی تاکید نماید و چند نمونه‌ی آماری را به عنوان تجربیات اثبات کننده‌ی این ادعا ارائه نماید.

کلیدواژه: مسجد، نظریه کنترل اجتماعی، نظریه‌ی تقلید، نظریه‌ی برچسب‌زنی، ن‌تئوری معاشرت افتراقی

تعریف مفاهیم:

تعریف آلبرت کهن از کج رفتاری: رفتارهای شکننده هنجار یا رفتاری که قواعد و توقعات هنجاری نظامهای اجتماعی را نقص می‌کند.

تعریف بروس کوهن از کج رفتاری: رفتارهای ناسازگار و غیرمنطبق با انتظارات جامعه یا گروه نوعی کج رفتاری. تعریف ایش فرم از کج رفتاری: منطبق نبودن رفتارها با ارزش‌ها و هنجارهای موجود جامعه و با مخالفت با روشهای موسوم در جامعه نوعی کج روی است و کسی که رفتار نابهنجارش زودگذر نباشد دیدگاهی دوام آور و کج رفتار یا منحرف می‌باشد.

از آن‌جا که در حوزه‌ی علوم اجتماعی بیشترین معیار و ملاک تشخیص ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و معیارهای کج روی و جرم و آسیب شناسی اجتماعی را جامعه می‌دانند که این امر در بعضی حوزه‌های رفتاری تا حدودی نیز مورد قبول اسلام است؛ اما مهمترین معیار و ملاک مورد نظر اسلام همانا مبانی دینی و اعتقادی است و سایر معیارها نیز تا زمانی که بر این مدار باشد؛ مورد قبول می‌باشند و از آن‌جا که جامعه‌ی ایرانی جامعه‌ای مسلمان بوده‌پس به تبعه آن باید شاهد انطباق حداکثری ارزش‌های جامعه بر مبانی دینی و اعتقادی باشیم؛ لذا در این مقاله منظور آسیب‌های اجتماعی خاص جامعه‌ی ایران است.

دین: «بیشتر عالمان، دین را مجموعه‌ای از آموزه‌ها و دستورهایی تعریف کرده‌اند که خداوند از راه پیامبران برای هدایت بشر فرستاده است. این آموزه‌ها شامل سه بخش [باورها]، [اخلاقیات] و [احکام] است.

دین داری : دین داری نیز عبارت است از پای بندی فرد به دین پذیرفته خویش. این پای بندی در مجموعه ای از باورها، احساس ها، کارهای فردی و جمعی که گرد خداوند (امر قدسی) و ارتباط ایمانی با اوست، سامان می پذیرد». (طالبان ، ۱۳۸۰، صص ۴۹-۵۰)

برخی از اندیشمندان غربی مانند گلاک و استارک با بررسی پژوهش های دینی، دینداری را در بردارنده جنبه های زیر دانسته اند: جنبه اعتقادی یا باورهای دینی ؛ کارهای دینی که شامل شعایر و مناسک و پرستش و دعاست ؛ بعد تجربی دین که در موقعیت های برتر ایجاد شده، فرد ، خود را با شعور برتر رو به رو می بیند ؛ دانش دینی (آگاهی فرد مؤمن از دین پذیرفته او) ؛ پی آمدها (این بعد از دین بر رفتار روزمره و غیر دینی افراد اشاره می کند). (انوری، ۱۳۷۳، ۵۳)

از دیدگاه این دو دانشمند در همه دین ها با وجود تفاوت هایی که در امور جزئی وجود دارد، عرصه های مشترکی به چشم می خورد که دین داری در آن آشکار می شود. این عرصه ها شامل جنبه های اعتقادی، کارهای دینی، فکری، عاطفی و پی آمدهای است .

مسجد: اسم مکان از فعل سجد یسجد و به معنای محل سجده و عبادت است. گرچه ادیان و مذاهب و یا اقوام مختلف، هر یک برای خویش معبدی با نامهای گوناگون داشته اند، اما اسلام نام مسجد بر آن نهاده است؛ نامی که یادآور اوج کرنش، خضوع و بندگی است و به همین جهت است که مسجد و نماز همزاد هم و یکدیگر بوده اند؛ چون نماز است که در آن آدمی به سجده میرود و در برابر عظمت معبود و مسجود سر بر خاک می ساید و بندگی خویش را به نمایش می گذارد.

مقدمه

فروید و رایزمن معتقدند: عواملی وجود دارند که انسان را به طور درونی از کارهای نامشروع و خلاف باز می دارند. یکی از مهمترین این عوامل دین است. دین با ایجاد یک سامانه کنترل درونی قوی در انسانها آنها را از انجام دادن کارهای خلاف و نامشروع باز می دارد و سبب می شود که آدمیان خود را از لحاظ درونی کنترل کنند. این، قوی ترین و مؤثرترین کنترل است، آن هم بدون هزینه نیروی انتظامی. (رفیع پور، ۱۳۷۸، ۳۸)

« دو آن شولتس » می گوید: « شخصیت آدمی ، زمانی به کمال می رسد که از دایره تنگ و محدود «خود» رها و آزاد شود تا بتواند به مرزهای بالندگی شخصیت دست یابد.» « اریک فروم » روانکار و منتقد اجتماعی معاصر معتقد است : « تراژدی عصر ما این است که آن چنان گرفتار « خود شیفتگی » هستیم که مجال پیدا نمی کنیم تا به چیزهایی که فراتر از « من » و « ما » است بیندیشیم . نماز ، این زیباترین پیوند انسان زمینی با معبود آسمانی ، انسان را از «خود» فراتر می برد . زیرا روح نماز ، زمانی حاصل می شود که آدمی ، تمام توجه و دقت خود را معطوف به پروردگار خود نماید و از « خود » رها شود . (شرفی ، ۱۳۷۹)

یکی دیگر از راههای پیشگیری از جرم در ادبیات دینی اسلام " عبادت خداوند " یکتاست. در آیه کریمه " ای مردم پروردگارتان را عبادت کنید شاید پروا پیشه شوید " ، به صراحت راه پیشگیری از جرم را عبادت پروردگار دانسته که سبب ایجاد پروا در افراد می شود . ویا در آیات دیگری آمده است " الا بذکرالله تطمئن القلوب " ، "

واذكروا الله كثيرا لعلكم تفلحون" بنابر این باید گفت که مطمئن ترین و مهم ترین راه پیشگیری از انحرافات و آسیب های فردی و اجتماعی ذکر و یاد خداوند است .

روی آوردن به نماز از دیگر راههای مطمئن جهت پیشگیری از جرم بحساب می آید . چنانچه از آیه " ان الصلوة تنهى عن الفحشا والمنکر: براستی نماز انسان را از زشتی ها باز می دارد " بر می آید، نماز بدلیل اینکه جنبه اصلاحی و درمانی دارد نیز مورد توجه است.

پیامبر گرامی ما صلی الله علیه و آله و سلم می فرماید : نماز چون نهر آب صافی است که انسان خود را در آن شست و شو می دهد ؛ اگر کسی در شبانه روز پنج مرتبه خود را با آب پاک شست و شو دهد ، هرگز بدن او آلوده و کثیف نمی شود . همچنین کسی که در شبانه روز پنج مرتبه نماز بخواند و قلب خود را در این چشمه صاف معنوی شست و شو دهد ، هرگز آلودگی گناه بر دل و جان او نمی نشیند.

نماز که پیشانی اسلام محسوب می شود وقتی که به زیور جماعت آراسته می گردد و در مکانی به نام مسجد به پا می - گردد؛ ارزش و تاثیری چندین برابر می یابد که وصف آن در قالب نوشتار و اعداد قابل بیان نیست؛ لذا در اینجا به چند ایه از قرآن کریم که مرتبط با مسجد می باشند می پردازیم.

"مسجدی که از روز نخست، بنیان آن بر پرهیزگاری نهاده شده، برای نمازگزاری شایسته تر است. در آن مسجد مردانی هستند که دوست دار پاکیزگی و وارستگی اند و خداوند پاکیزگان را دوست میدارد" (توبه : ۱۰۸)

"و اگر خداوند، بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند، دیرها و صومعه ها و معابد یهود و نصاری و مساجدی که نام خدا در آن بسیار برده می شود، ویران می گردد و خداوند کسانی را که یاری او کنند (و از آیینش) دفاع کنند، یاری می کند، خداوند قوی و شکست ناپذیر است". (حج : ۴۰)

"مشرکین در حالی که خود بر کفر خویش گواهی می دهند شایسته آن نیستند که مساجد خدا را آباد کنند. اعمال آن ها تباه و خود در آتش جاودانند. تنها کسانی مساجد خدا را آباد می کنند که به خداوند و روز قیامت ایمان داشته و نماز به پای دارند و زکات بدهند و تنها خشیت خداوند را در دل داشته باشند. چنین کسانی امید است که از هدایت یافتگان باشند". (توبه ۱۷-۱۸)

از این آیات استفاده می شود مشرکان و بیگانگان از دین اسلام، حقی در آبادی و تعمیر مساجد ندارند. معماران و متولیان مساجد باید دارای سه شرط : از نظر اعتقادی، مؤمن به خدا و قیامت باشند؛ از جهت عملی، نماز را به پا دارند و اهل زکات باشند و از لحاظ روحی، شجاع و با صلابت باشند (تفسیر نور ج ۵: ۳۳)

پیامبر اکرم فرمودند: هرگاه دیدید که قرآنها، جامه‌ای زیبا بر تن کرده‌اند و مساجد زینت یافته‌اند و مناره‌ها قدرافراشته‌اند و قرآن با ساز و آواز خوانده می شود و مسجدها گذرگاه قرار گرفته‌اند، مؤمن در آن روزگار از گوگرد سرخ کمیاب تر خواهد بود. آری مساجد آذین بندی و جسمشان پاکیزه ؛ لیکن دلهایشان از مردار بدبو تر است. (ری شهری، ۱۳۸۶: ۵۳)

چرا خداوند کفار و مشرکان را عذاب نکند؟ در حالی که آنان با وجودی که سرپرست و متولی مسجدالحرام نیستند، راه آنان را بر بندگان خدا بسته و مانع از ورود مؤمنان به مسجدالحرام می شوند؟ سرپرستی مسجدالحرام تنها از آن انسان های متقی است، ولی بیشتر آنها این را نمی دانند. (انفال ۳۴)

و کسانی که مسجدی ساختند برای زیان به مسلمانان، و تقویت کفر و تفرقه افکنی میان مؤمنان و کمینگاه برای کسی که از پیش با خدا و پیامبرش مبارزه کرده بود، آن ها سوگند یاد می کنند که جز نیکی و خدمت چیزی نداشته ایم، اما خداوند گواهی می دهد که آنها دروغگو هستند، هرگز در آن (مسجد) به عبادت نایست! (توبه ۱۰۷-۱۰۸)

بسیاری از مفسران نیز بر اساس آن، این صفات را برشمرده اند:

- مسجد نباید مایه اضرار و آسیب دیدن امت اسلامی باشد.

- مسجد نباید پایگاه کفر باشد.

- مسجد نباید مایه تفرقه مسلمانان و کمینگاه علیه خدا و رسول او باشد.

- مسجد نباید جایگاه منافق و منافقان باشد.

در مباحث جامعه شناسی به طور مستقیم به عبادت و نقش آن در کاهش آسیب های اجتماعی نپرداخته اند؛ اما تا حدودی دین و کارکردهای آن مورد توجه بوده است؛ اما در این مقاله با اشاره به بعضی از نظریه های این حوزه (که با موضوع جرائم و آسیب های اجتماعی مرتبط اند) و تحلیل آن ها به ارتباط نماز جماعت و مسجد در زمینه ی کاهش آسیب های اجتماعی پرداخته می شود.

نظریه

در این مقاله تلاش می شود که به طور مختصر گذری بر چند نظریه ی مرتبط با آسیب های اجتماعی و به طور اخص انحرافات اجتماعی پرداخته و سپس بر اساس آن ها به تحلیل نقش نماز و مسجد در کاهش انحرافات اجتماعی می - پردازیم؛ هرچند انتقادهایی به هر کدام از این نظریه ها وارد است که مورد بحث این مقاله نیست.

نظریه کنترل

در اغلب نظریه های انحراف اجتماعی، مسأله اساسی این است که «چرا» مردم کجرو می شوند، در حالی که در نظریه کنترل این سوال مطرح است که تحت چه «شرایطی» افراد مرتکب رفتار انحرافی یا کجروی می گردند. فرضیه اساسی نظریه کنترل این است که بیشتر مردم، هم به واسطه کنترل درونی و هم به خاطر کنترل های بیرونی، با ارزشها و هنجارهای اجتماعی همنوایی می کنند. این فرضیه نشان می دهد که نظریه کنترل برخلاف بسیاری از نظریه های انحراف، تمایلی به یافتن انگیزه های رفتار انحرافی ندارد؛ بلکه بیشتر به «وضعیتی» توجه دارد که در آن کنترل های اجتماعی در هم می شکنند و مردم برای انجام رفتارهای انحرافی آزادی عمل بیشتری به دست می آورند. بنابراین در نظریه کنترل، جستجوی منبع انگیزه مردم در ارتکاب جرم اهمیت چندانی ندارد، بلکه این منابع کنترل است که باید دقیقاً مورد بررسی قرار گیرد چون کجروی نتیجه نارسایی کنترل های اجتماعی است. (طالبان، ۱۳۸۰، ص ۱۰۲).

به نظر دورکیم در جامعه ای که همبستگی اجتماعی قوی است، اعضای آن احتمالاً با ارزشها و هنجارهای مشترک همنو می شوند ولی در جامعه ای که همبستگی های میان اعضا ضعیف است احتمال بیشتری وجود دارد که مردم

منحرف شوند. نظریه نوین کنترل نیز بر چنین بیشی تکیه دارد زیرا بیان می‌کند که «کسانی که با اجتماع خود همبستگی دارند تمایل به تبعیت از مقررات آن دارند در حالی که کسانی که از اجتماع خود بریده‌اند، ممکن است تمایل به نقض آن مقررات داشته باشند» (رابرتسون، ۱۳۷۲، ص ۷۵).

تراویس هیرشی یکی از صاحب‌نظران تئوری کنترل اجتماعی معتقد است که قیود و بستگی‌های اجتماعی دارای چهار عنصر اصلی «علاقه»، «تعهد»، «مشغولیت» و «ایمان» است:

عنصر اول «علاقه» یا ارتباطات مهم با اشخاص معین دیگر است. جوانانی که به دیگران علاقه و توجه دارند، رفاه و احساسات دیگران را در نظر می‌گیرند و لذا مایلند با مسئولیت عمل کنند و هنجارها را زیر پا نگذارند. برعکس جوانانی که چنین علاقه‌ای ندارند نگران این نیستند که روابط اجتماعی خود را به خطر اندازند و لذا بیشتر احتمال دارد که مرتکب اعمال بزهکارانه شوند.

عنصر دوم «تعهد» است. هر قدر سرمایه‌گذاری مردم در تحصیلات، سوابق شغلی، خانه و سایر دارایی‌های [معنوی و مادی] خود بیشتر باشد، دلیل بیشتری دارند که با جامعه هم‌نوا باشند تا بتوانند از دستاوردهای خود حفاظت نمایند. اما، جوانان که سرمایه‌گذاری کمتری در جامعه کرده‌اند (به ویژه در گروه سنی ۱۵-۲۰ سال)، خطر و هزینه کمتری در ارتکاب بزهکاری می‌بینند و حتی شاید فرصتی هم برای سود بردن از آن به دست آورند.

عنصر سوم «مشغولیت» یا درگیری و مشارکت مداوم در فعالیت‌های روزمره و عادی است. وقت و انرژی محدود است لذا شخصی که عموماً مشغول است، بیکاری، کمبود امکانات تفریحی و سرگرمی سالم برای جوانان زنگ خطری است که مسئولین ذیربط باید نسبت به آن حساس و هوشیار باشند.

عنصر چهارم «ایمان» یعنی وفاداری فرد به ارزش‌ها و اصول اخلاقی یک گروه است. اگر جوانان قویاً باور داشته باشند که برخی اعمال انحرافی و غلط است، مشارکت جستن در آن‌ها دور از تصور است؛ برعکس جوانانی که وفاداری ضعیفی به اعتقادات و ارزش‌های اجتماعی دارند ممکن است بیشتر تمایل داشته باشند که ارزش‌های آن را نادیده گرفته و از هنجارهای اجتماعی انحراف ورزند.

در مجموع از نظر هیرشی، بزهکاری جوانانی که به خانواده، محل تحصیل، محل کار و جامعه خود دلبستگی دارند، به مراتب کمتر از کسانی است که دلبستگی چندانی ندارند. (رابرتسون، صص ۱۷۶-۱۷۵، به نقل از طالبان، ۱۳۸۰، صص ۱۰۳-۱۰۲).

نظریه جان بریت ویت در خصوص کنترل اجتماعی

کنترل از طریق شرم‌نده سازی صورت می‌گیرد و شرم‌نده سازی به دو صورت شرم‌نده سازی جداکننده (مثل بد نام شدن مجازات، طرد شدن) و شرم‌نده سازی پیونده دهنده (مثل بخشش، گذشت، رفتارهای ترمیمی به قصد بازسازی رفتار) است.

^۱ نظر نگارنده که به نقل قول‌ها اضافه گردیده است در داخل [] قرار دارد.

شرمنده سازی جدا کننده در یک جامعه سنتی و کوچک جاری است ولی شرمنده سازی پیوند دهنده در جوامع بزرگ جاری است. در واقع شرمنده سازی پیوند دهنده نادیده گرفتن و فرصت دادن به متخلف به منظور بازسازی رفتار است.

مسجد و در دل آن نماز جماعت به طور غیر رسمی دارای یک سیستم نظارتی بسیار قوی است که هر فرد با ورود به محیط آن را احساس می‌کند که هرگز ناخوشایند نبوده و فرد آن را با آغوش باز پذیرا است و در طول زمان این نظارت بیرونی به نظارتی درونی تبدیل می‌شود و شدد محسوس نظارت بیرونی برای افراد کاسته می‌شود و البته هرگز از بین نمی‌رود.

همستگی اجتماعی قوی در میان افراد مسجدی به گونه‌ای ارزش‌ها و هنجارها را برجسته می‌کند که تشخیص و فهم آن برای هر تازه واردی نیز احساس می‌شود و خود را با آن‌ها هم‌نوا می‌کند و به مقررات این نظام تن در می‌دهد. چهار عنصر علاقه، تعهد، مشغولیت و ایمان که هیرشی به آن اشاره دارد؛ در ساختار ارتباطی افراد مسجدی خود را در قالب‌های مختلف نشان می‌دهد؛ به گونه‌ای که شخصیت‌های الگو و علاقه بر انگیز خود به عنوان یک سپر و کنترل اجتماعی عمل می‌کنند و تعهد وی را به سرمایه‌های معنوی که در این راه به دست آورده است تقویت می‌کند و مشغولیت‌های وی رنگ و بویی قابل تحمل، الهی و معنی بخش را به همراه خواهد داشت و ایمان یعنی وفاداری فرد به ارزش‌ها و اصول اخلاقی گروه خود را در رفتارها به نمایش می‌گذارد.

تئوری معاشرت افتراقی

ادوین ساترلند (۱۹۷۴) جرم‌شناس آمریکایی معتقد است که بزهکاری از سازمان اجتماعی زمینه یا محیطی که افراد در آن جای گرفته‌اند ناشی می‌شود. هر سازمان و محیطی ممکن است به طرفداری یا مخالفت با یک رفتار بزهکارانه شکل گرفته باشد. برخی به نحوی سازمان یافته‌اند که اعمال بزهکارانه را تایید و تشویق می‌کنند، در حالی که دیگر گروهها بر علیه چنین اعمالی سازمان یافته‌اند (سخاوت، ۱۳۷۴، ص ۵۸).

به نظر ساترلند، رفتار جنایی آموختنی است، به عبارت دیگر ارثی نیست. این یادگیری در تعامل و ارتباط با دیگران به ویژه در داخل گروه‌های صمیمی و دوستانه کسب می‌شود. بنابراین وسایل ارتباط غیرشخصی مانند فیلم‌های سینمایی و روزنامه یا کتاب‌های داستان سهم نسبتاً ناچیزی را در تکوین رفتار جنایی ایفا می‌کنند. جوانان به این دلیل بزهکار می‌شوند که با الگوهای بزهکارانه یا تعاریف موافق با آنها به میزان قابل توجهی در تماس بوده و همچنین از الگوهای ضد بزهکارانه به دور بوده‌اند. معاشرت افتراقی به همین معنا است که برخی افراد عمدتاً با الگوهای بزهکارانه معاشرت دارند و برخی دیگر با الگوهایی متفاوت از آن (یعنی معاشرت با الگوهای به هنجار و ضد بزهکاری). (سخاوت، ۱۳۷۴)

برطبق این دیدگاه، معاشرت‌های شخصی و دوستانه بیشترین تأثیر را در دوری یا کسب الگوهای جنایی دارند. مهم این است که دوستان فرد کدام یک از الگوهای جنایی یا غیر جنایی را ارائه می‌دهند و فرد از طریق گروه با کدام دسته از این الگوها تماس بیشتری دارد. گرچه رفاقت در تمام ادوار زندگی وجود دارد اما برای نسل جوان و

نوجوان، اهمیت بیشتر دارد؛ به عبارت دیگر رفاقت نوجوانان و جوانان با یکدیگر متفاوت از رفاقت کودکان و بزرگسالان است.

اولیای گرامی اسلام به اهمیت مسأله فوق توجه داشته و پیروان خود را به انتخاب رفیق عاقل و با ایمان، تشویق نموده و همچنین خطر رفاقت‌های گمراه کننده را خاطر نشان فرموده‌اند. امام علی علیه‌السلام در نامه خود به «حارث همدانی» توصیه فرموده‌اند: «از رفاقت با کسانی که افکارشان خطا و اعمالشان ناپسند است، برحذر باش؛ چه آدمی به رویه و روش رفیقش خو می‌گیرد و به افکار و اعمال وی معتاد می‌شود». (نهج البلاغه، نامه ۶۹).

وجود گروه‌های هم سالی و علاوه بر آن نزدیکی بسیار زیاد ارزش‌ها و هنجارهای افراد مسجدی به همدیگر باعث تاثیر پذیری افراد از همدیگر گشته و به راحتی اختلافات سنی و گاه اختلافات نسلی در قالب روابط روابط اجتماعی کم رنگ گشته و گاه به کلی رنگ می‌بازد به گونه‌ایی که گاه یک جوان به معتمد مسجد تبدیل می‌شود و نظراتش برای اجرایی شدن نقش پر رنگی می‌یابد؛ حال چنین شخصی وقتی، هیچ تفاوتی را بین خودش و دیگران حس نمی‌کند، و در خواهد یافت که در اسلام هیچ تبعیضی وجود ندارد و تنها برتری تقواست که آن هم امری درونی است و در جامعه بشری یک امر درونی در حقوق بین شهروندان تأثیری ندارد و همه در برابر قانون مساوی هستند؛ بنابراین این شخص همین امر را در تمام امور زندگی بشر تسری خواهد داد و در خواهد یافت در اسلام بین حاکم و محکوم در رسیدگی قضائی هیچ فرقی نیست و برابری در اجرای عدالت وجود دارد، همین حس موجب می‌شود شخص دچار پرخاشگری و کجروی نشود.

طبقه نظریه کنترل، گرچه به احتمال زیاد جوانان بزهکار دارای گروه همسالان بزهکارند، اما احتمال بزهکار شدن جوانانی که به والدین، مدرسه و سایر منابع کنترل اجتماعی [روابط اجتماعی حاکم بر مسجد] دلبستگی دارند، کم است. بنابراین بزهکارترین جوانان دارای گروه همسالان بزهکارند و دلبستگی خاصی به والدین، مدرسه و سایر منابع اجتماعی نیز ندارند و کم بزهکارترین جوانان دارای گروه همسالان سالمی (غیربزهکار) هستند و دلبستگی زیادی به این منابع کنترل اجتماعی دارند. (بیکر، ۱۳۷۷، ص ۳۹۷).

یکی از مسائلی که سبب و انگیزه وقوع جرم را فراهم می‌کند، بحث بی‌نظمی و نبود نظارت‌های اجتماعی است؛ یعنی اگر شخصی وارد محیطی شود که فاقد نظم است، این امر او را نیز ترغیب به بی‌نظمی می‌کند. بعضی از دستورات وارده در رابطه با مساجد، مثلاً نظافت مساجد، نهی از ورود به مسجد با دهان بد بو و نهی از آب دهان انداختن در مساجد و ... برای اشاره به امر نظم باشد؛ مثلاً حضرت علی ۷ در رابطه با آب دهان ریختن در مساجد می‌فرماید:

« مَنْ وَفَّرَ الْمَسْجِدَ مِنْ نُحَامَةٍ لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ضَاحِكًا قَدْ أُعْطِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ وَإِنَّ الْمَسْجِدَ لِكَيْتَوَى عِنْدَ النَّحَامَةِ كَالْتَوَاءِ أَحَدِكُمْ بِالْخَيْرَانِ إِذَا وَقَعَ بِهِ »

کسی که به احترام مسجد از انداختن اخلاط در آن خودداری کند در روز قیامت با سرور و شادمانی در حالی که نامه اعمالش را در دست راستش دارد خداوند متعال را ملاقات می‌کند، و کسی که در مسجد خُط می‌اندازد مسجد (از نفرت) به خود می‌پیچد، همان‌طور که اگر کسی شما را با چوب خیزران بزند از شدت درد به خود می‌پیچد.

نظریه تقلید (کابریل تارد) :

وی بر این باور است فرایند کسب رفتار بزهکارانه و مجرمانه از طریق تقلید که مبتنی بر تجربه های مشاهده ای است انجام می پذیرد؛ تارد با نفوذ رسانه های تصویری و نقش های مجرمانه قهرمان این فیلم ها و سریال ها تقویت گشته . شرکت در نماز جماعت خود حالتی از فرمانبری مأوموم از امام جماعت است؛ مثل اینکه او نباید پیش از امام به رکوع یا سجده برود، همین امر خود عامل تربیتی است که شخص را منقاد به احکام می نماید که حال تعبد و قانون-مداری را در شخص نهادینه می نماید و جلوی خود سری و کبر را می گیرد .

در ساختار تربیتی اسلام داشتن مربی و راهنما یک نقش کلیدی دارد به گونه ای که بزرگان دین به طور مداوم محل رجوع افراد مختلف در تمام سنین بوده تا به کمک آن ها مراحل تکامل را به سلامت و درستی ببینند و آنچه را که به عنوان هویت دینی خود می دانند را در وجود خود تقویت کنند زیرا هویت دینی در درون انسان و با آفرینش او آمیخته است و انسان را به ارزش های اخلاقی و قوانین الهی پایبند می سازد. در هویت دینی، انسان هایی که وحی را باور دارند، هر نوع سازش برخلاف ارزش ها و هنجارها را رد می کنند.

با توجه به شاخص های هویت دینی، مسجد با فعالیت های مذهبی و آموزش های بلندش، هویت دینی افراد اهل مسجد را تقویت می کند و این در حالی است که دین و معنویت بزرگ ترین مانع جرم و جنایت هستند که ضمانت اجرایی بالایی دارند. بی رغبتی به دنیا، مردم داری، فروتنی، همت بلند و ساده زیستی، از شاخص های هویت دینی هستند که مسجد آنها را تقویت می کند و نبود این شاخص ها (دنیا پرستی، تکبر و خودخواهی، مردم ستیزی، تنبلی و میل به تجملات) به گونه ای از علل جرم به شمار می روند.

یکی از عللی که در جوامع مهاجر پذیر باعث رشد جرائم شده است، « حس رها شدگی » که افراد گرفتار آن می شوند؛ یعنی شخص احساس داشتن آبرو و حیثیت نمی کنند. در حالی که مسجد به انسان هویت، شخصیت و حیثیت می دهد و شخص مهاجر در صورتی که اهل مسجد باشد بلافاصله از این حس، رهائی خواهد یافت و حتی الگوی جامعه خویش نیز خواهد شد.

در روایتی از امام صادق ۷ آمده است که:

« لَا يَأْتِي الْمَسْجِدَ مِنْ كُلِّ قَبِيلَةٍ إِلَّا وَافِدًا وَمِنْ كُلِّ أَهْلِ بَيْتٍ إِلَّا نَجِيئًا يَا فَضْلُ لَا يَرْجِعُ صَاحِبُ الْمَسْجِدِ »

ای فضل از هر جمعی تنها آنان که (در فضائل) از همه برترند و به منزله ی الگو برای گروه خود هستند، به مسجد می آیند.

نظریه برچسب زنی (هاوارد بکر - ادوین لمرت)

انحراف را به عنوان فرایندی تبیین می کند که در آن پروسه برخی موفق می شوند برخی دیگر را منحرف تعریف کنند. این نظریه ادعا می کند که یک شخص تنها زمانی منحرف تلقی می شود که برچسب منحرف توسط دیگران به او زده شود .

هاوارد بکر معتقد است مجرم کسی است که برچسب خورده . رفتار به خودی خود کجرفتاری یا جرم محسوب نمی شود بلکه این افراد و گروه های فرهنگی هستند که به این رفتارها عنوان جرم برچسب می زنند . فرد خودش را به

عنوان یک منحرف ارزیابی می کند. به استناد ارزیابی یا داوری دیگران. این نظریه بر تغییرات در تصورات از خود در نزد بزهکاران و مجرمان تأکید می کند.

در برخی موارد، دست زدن به جرم و جنایت نشانه عقده های روانی برای جلب توجه دیگر افراد اجتماع صورت می گیرد که نشانگر نداشتن پایگاه اجتماعی مجرم است.

افراد اهل مسجد جایگاه مناسبی در میان مردم دارند و همه افراد با دیده احترام به آنان می نگرند. گذشته از این، پایگاه اجتماعی افراد اهل مسجد سبب می شود که توقع مردم از آنان بالا رود و آنان را الگوهای اخلاقی بدانند. به این ترتیب، افراد اهل مسجد به سبب پایگاهی که در میان مردم دارند، نمی توانند از قانون های اجتماعی سرپیچی کنند. پیامبر اکرم (ص) می فرماید:

« إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَادَى الْمَسَاجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ أُمَّةٍ بِاللَّهِ »

هنگامی که دیدید شخصی به رفت و آمد به مسجد مداومت می کند وی را مؤمن بخوانید؛ زیرا خداوند می فرماید: تنها مؤمنان هستند که مساجد الهی را آباد می کنند... و این نام نیکی را که خداوند از شخص در میان مردم رواج می دهد بهتر از اموالی است که که دیگران بدست می آورند.

تئوری فرصت

تئوری فرصت که یکی از دیدگاههای نظریه فشار است بر این نظر است که انسان دارای یک سری تمایلات مادی است که یا به آنها دست می یابد و کامروا می شود و یا به آنها نمی رسد که در این صورت شخص یا منزوی میشود یا برای رسیدن به آنها راه میانبر را انتخاب کرده و دست به جرم می زند. در حالی که اهالی مسجد این رویکرد را اشتباه انگاشته و بر این باورند که تمایلات انسانی منحصر در امیال مادی نیست، بلکه یکی سری امیالی وجود دارد که بر گروه اول برتری دارند مانند تمایلات معنوی در تمام ابعاد آن مثلاً در بعد اجتماعی مثل ایثار و یا در بعد فرهنگی مثل تعبد و دینداری و...؛ بنابراین این خود یک نوع فرهنگ است که شخص اهل مسجد آن را بر می گزیند و یک انتخاب دینی انجام می دهد و دست به عمل نا مشروع نمی زند، بر خلاف دو دیدگاه یادگیری و معاشرتهای تدریجی که از زیر مجموعه های نظریه فشار محسوب می شوند.

تحقیق تجربی

یکی از تحقیقات تجربی که در کشورمان صورت گرفته، پژوهش آقای «محمد رضا طالبانی» است که با هدف «بررسی رابطه دینداری و بزهکاری در میان جوانان دانش آموز» انجام گرفته است. نتایج تحلیلی داده ها در این پژوهش نشان می دهد که دینداری ارتباط معکوس و نسبتاً قوی با بزهکاری جوانان دارد. این نتیجه، از الگوی کاهش منظم در نسبت بزهکاری اظهار شده پاسخگویانی حکایت داشت که دینداری آنها افزایش یافته بود. نتایج نشان می دهد که دینداری پاسخگویان بیشترین تأثیر منفی را بر موارد کجروی اخلاقی (مشروب خواری، مصرف مواد مخدر، قماربازی) و سپس کجروی فرهنگی (شرکت در مجالس گناه) داشته است. این بدان معناست که دینداری بیشترین تأثیر را بر کاهش جرائم اخلاقی و فرهنگی دارد و هرچه دینداری افراد افزایش یابد، کجروی های فرهنگی و اخلاقی شان کاهش می یابد.

کندل و بورت در سال ۱۹۸۰ مشاهده نمودند که عقیده‌های مخالف با نوشیدن نوشابه‌های الکلی که در برخی از گروه‌های مذهبی آموزش داده می‌شوند باعث منع مصرف آن بین جوانان شده است. در تحقیقی که در بین ۳۰۰۰ جوان توسط گوجران در سال ۱۹۹۱ صورت گرفته مشخص شد که مذهبی بودن با تکرار مصرف مواد ارتباط منفی دارد. هادادی در سال ۱۹۸۴ کشف کرد که حتی در صورت مهار سایر عوامل موثر در مصرف مواد، مذهب، هم تاثیر مهمی در منع مصرف الکل و سایر مواد مخدر را دارد. در تحقیقی که توسط اسمارت الداف در سال ۱۹۸۵ در انگلستان صورت گرفته است نشان می‌دهد که تمایل به شرکت در مراسم مذهبی، ارتباط منفی با مصرف مواد مخدر دارد. (رضایی، بی تا)

مطالعات محدودی که در زمینه جرم انجام شده، نشان می‌دهند که بین جوامع اسلامی و سایر جوامع، در میزان جرائم و پنداشت سخت گیرانه نسبت به جرم، تفاوت‌هایی وجود دارد. بر اساس آمارهایی که سالانه منتشر می‌شوند، کشورهای اسلامی تا امروز جزء گروه کشورهای با نرخ پایین جرم شناخته شده‌اند. و در این زمینه پژوهشگران برای تبیین تفاوت در میزان جرم و نگرش مسلمانان دو عامل فرهنگی و اقتصادی را به عنوان عوامل موثر معرفی کرده‌اند (زررخ، ۱۳۸۷).

شریفی نیا در یک کار تحقیقی در مورد ۹۰ نفر از زندانیان زندان مرکزی قم با عنوان " مقایسه‌ی اثربخشی دو روش درمان یکپارچه توحیدی و شناخت درمانی، در کاهش رفتار مجرمانه زندانیان " در قالب سه گروه آزمایش و گواه با تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پیش آزمون و پس آزمون، دریافت که نرخ وقوع رفتارهای مجرمانه در هر دو گروه درمان یکپارچه توحیدی و شناخت درمانی به طور چشمگیری کاهش یافته است، اما مقدار کاهش در گروه یکپارچه توحیدی به طور معناداری، بیش از گروه شناخت درمانی بود.

نتیجه گیری

دین و در راس آن اسلام به عنوان یک نهاد پشتوانه‌ی ارزش‌ها و هنجارهای خاص خود است و در این میان نماز و مسجد یکی از کانال‌های جامعه پذیر کردن نسل جوان می‌باشد به گونه‌ای که بر اساس نظریه‌های جامعه‌شناسی مانند نظریه کنترل، نظریه برچسب زنی، نظریه تقلید، تئوری معاشرت افتراقی و... می‌توان این فرایند را توضیح داد. نظریه‌ی کنترل بر اساس فرایندهای کنترل رسمی و غیر رسمی و شکل‌گیری کنترل‌های درونی و بیرونی به جامعه پذیری و حفظ ارزش‌های جامعه کمک می‌کند. نظریه تقلد و الگو پذیری از جمله مباحث بسیار مهم و جدی در مذهب شیعه است که طی طریق بی‌همره‌ی خضر نتوان را سرلوحه‌ی برنامه‌های تربیتی خود قرار داده است و یکی از مهمترین مکان‌های تبلور این اندیشه و نظریه همانا مسجد و مجالس تشکیل شده در آن را شامل می‌شود.

نظریه‌ی برچسب‌زنی در محیط مسجد بالاخص در مورد جوانان آن‌ها را در تنگنای حفظ حریم بچه مسجدی و... بودن، قرار می‌دهد و تئوری معاشرت افتراقی نقش گروه‌های هم‌سال را در جامعه‌پذیری افراد مورد مطالعه قرار می‌دهد که نمونه‌ی آن در میان جوانان مسجدی مشاهده می‌شود.

خلاصه آنکه برای استفاده‌ی حداکثری از ظرفیت مسجد و نمازهای جماعت در امر انتقال ارزش‌ها و به تبعه آن جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی؛ جامعه نیاز مند به کارگیری تجربیات جامعه‌شناسان در این زمینه می‌باشد تا فرایندهای جامعه‌پذیری و حفظ هنجارها در قالبی علمی برنامه‌ریزی شده صورت گیرد.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
  ۲. نهج البلاغه؛ گردآوری سیدرضی
  ۳. باقری نژاد بسایی، سعید. socialpathology90.blogfa.com/1390/11
  ۴. بست، ژان میشل، «جامعه‌شناسی جنایت»، ترجمه فریدون وحید، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۲.
  ۵. حمید رضا انوری، پایان نامه کارشناسی ارشد (پژوهشی راجع به تقدیرگرایی)، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۳، ص ۵۳
  ۶. رضائی نسب، مسعود، نقش فعالیت‌های فرهنگی تربیتی در کاهش آسیب در زندانها نشریه‌ی اصلاح و تربیت، شماره ۸۲
  ۷. زرخ، احسان (۱۳۷۹). جرم‌شناسی اسلامی، تصویریاواقعیت، document.irwww.my
  ۸. سخاوت، جعفر، «جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی»، انتشارات پیام نور، ۱۳۷۴.
  ۹. شرفی، محمد رضا (۱۳۷۹ و ۱۳۸۰): «مبانی و آثار روان‌شناختی نماز» ماهنامه تربیت، وزارت آموزش و پرورش. سال شانزدهم، شماره‌های دی ۱۳۷۹، ص ۱۴؛ بهمن ۱۳۷۹، ص ص ۲۵-۲۳؛ اسفند ۱۳۷۹، ص ص ۴۱-۳۸؛ اردیبهشت ۱۳۸۰.
  ۱۰. شریفی‌نیا، محمدحسن؛ مقایسه‌ی اثربخشی دو روش درمان یکپارچه توحیدی و شناخت درمانی، در کاهش رفتار مجرمانه زندانیان، مجله‌ی روانشناسی و علوم تربیتی (دانشگاه تهران) شماره ۷۶ صفحه ۴۱
  ۱۱. طالبان، محمدرضا، دین‌داری و بزهکاری، تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگ و هنر و ارتباطات، ۱۳۸۰، ص ص ۴۹ و ۵۰.
  ۱۲. لاگری، جین چالرز (۱۳۸۰)، «دوره جوانی در اروپا: الگوهای فرهنگی گذار»، فصلنامه نمایه پژوهش، سال پنجم، ش ۱۷.
  ۱۳. کمالی، افسانه (۱۳۸۰)، «مفهوم جوانی جمعیت و آثار اقتصادی اجتماعی مترتب بر آن»، منبع فوق
  ۱۴. گسن، ریموند «جرم‌شناسی نظری» ترجمه مهدی کی‌نیا، ناشر مجمع علمی و فرهنگی مجلد، ۱۳۷۴.
  ۱۵. ماسن، پاول هنری و دیگران، «رشد و شخصیت کودک» ترجمه مهشید یاسایی، نشر مرکز، ۱۳۷۸.
  ۱۶. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۶): «فرهنگنامه مسجد»، ترجمه مرتضی خوش‌نسب، قم، انتشارات دارالحدیث
  ۱۷. فرامرزی رفیع پور، آناتوی جامعه، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۳۸.
  ۱۸. مساواتی، آذر، مجید «مبانی جامعه‌شناسی» انتشارات احرار (بدون تاریخ)
  ۱۹. نیکزاد احمد؛ آسیب‌های اجتماعی (بحثی در باب بزهکاری جوانان)
۲۰. <http://www.hawzah.net/fa/magart.html?MagazineID=7050&MagazineNumberID=6440>
<http://rasekhoon.net/article/show-28625.aspx>